

været afskåret fra siamesisk kildemateriale, og – af utilgængeligheds grunde – fra Ø.K.'s materiale. Det sidste beklager han sig med rette kraftigt over, og man kan kun håbe, at Ø.K.'s ledelse med tiden vil indtage en mindre stivsinnet holdning på dette punkt.

Med de begrænsninger, der har været i kildematerialet, bliver det vanskeligt at give et afrundet billede af Richelieu. Alligevel er der kommet en spændende bog ud af det. Den er velskrevet, undertiden grænsende til det forførelseriske, fordi Kaarsted med sin elegante pen kæder begivenheder sammen uden at det bliver helt klart for læseren, hvori sammenhængen egentlig består.

Jørgen Fink

H. C. Clausen: *Kejserinde Dagmar. Prinsesse af Danmark. Storfyrstinde af Finland.* (Poul Kristensens Forlag, 1991). 104 s., 138 kr.

Forfatteren Hans Christian Clausen er sønderjyde, journalistisk uddannet, i tidens løb redaktør ved forskellige venstreblade, bl.a. Frederiksborg Amts Avis og Jyske Tidende. Den smukke bog med enestående fotografier præsenteres fornemt af Johannes Backström, Finlands ambassadør, og H. P. Clausen, professor, Folketingets formand.

Det ene hovedtema koncentrerer sig om Marija Fjodorovnas nære forhold til Finland og hendes forsøg på at gribe ind over for generalguvernør Nikoláj Bóbrikovs brutale russificeringspolitik i årene 1898-1904. Dette kom overbevissende til udtryk i hendes brev fra 1902 til sønnen tsar Nikoláj II: »Min kære, gode Nicky, jeg beder til Gud, at han må åbne dine øjne og lede dig. Tro mig – og afskedig Bóbrikov... Jeg føler det som min hellige pligt at sige dig sandheden... jeg betænkte mig i to dage og til-

bragte en søvnløs nat...« (s. 40ff). Men det hjalp ikke det mindste. Stærke nationalrussiske kræfter stod bag Bóbrikov, og tsaren var svag over for sine nærmeste rådgivere i de finske anliggender.

Forfatteren nævner panslavismen som en væsentlig faktor bag regeringens finske politik (s. 35). Men det dækker ikke helt. Den russiske militærledelse med krigsministeren Alekséj Kuropátkin i spidsen stod under indflydelse af franske militære rådgivere. Militærstrategiske hensyn vejede langt tungere end panslavismen. Frankrig, Ruslands allierede, var bekymret for Ruslands sårbarhed i Østersøen i tilfælde af en europæisk storkrig med Tyskland. Finnerne havde hidtil haft deres eget selvstændige militærvæsen. Kunne man stole på en finsk hær loyaltet i krigstid? Finland med sin lange kyststrækning var et oplagt mål for den stærkt oprustede tyske flådemagt. Den finske hær måtte derfor opløses, og det ordnede Bóbrikov. For fremtiden skulle finnerne gøre militærtjeneste i russiske enheder med russisk kommandosprog, og de skulle fordeles overalt i det russiske imperium.

Forfatteren har fremlagt meget nyt materiale vedrørende Dagmars dramatiske hjemrejse fra Tyskland ved krigsudbruddet i august 1914 (s. 43ff) samt i det kapitel, der indgående skildrer indretningen i de kejserlige Jernbanesaloner (s. 50ff).

Finnerne og sønderjyderne stod Dagmars hjerte nær, og det gælder da også H. C. Clausen selv (s. 55ff). Fra hjemmet havde Marija Fjodorovna medbragt en god portion tyskerhad, og hele livet holdt hun sig underrettet om forholdene i Slesvig, da hun var trofast læser af »Flensborg Avis«. Professor, dr.phil. Troels Fink har i sit værk »Estruptidens politiske historie 1875-94« oplyst, at Dagmar med den danske

rigsdagsmand i Berlin Gustav Johannsen som kilde blev orienteret om kejser Wilhelm II.s gøren og laden, hvilket ikke lagde en dæmper på hendes mistro til tyskerne og deres kejser.

De sønderjyder der under første verdenskrig kom i russisk fangenskab, fik forskellige begunstigelser takket være enketsaritsaens mellemkomst. Blandt disse var dyrlæge Fritz Clausen, Bovrup, der som russiskkyndig var talsmand for sine kammerater. Efter krigen udtrykte han i et interview med »Hejmdal« sin dybe taknemmelighed for den hjælp, »den højtstående dame« i Petrograd havde ydet de sønderjyske krigsfanger. Han blev endog tilsagt til audiens hos samme på »Hvidøre« (s. 62ff). Senere faldt han som bekendt for nazismen.

Dagmar følte sig naturligvis nært knyttet til den russisk-ortodokse kirke i Bredgade, hvor hun ofte overværede gudstjenesten i selskab med den hvidrussiske koloni i København. Ejendomsforholdet til Aleksander-Nevskijkirken er selv efter højesteretsdommen i 1925 mærkelig nok svævende. Sognepræsten modtager regelmæssigt en opkrævning på kommunal ejendomsskat, som ligeså regelmæssigt ikke bliver betalt, men der sker ikke det ringeste i den anledning (s. 74ff).

Om enkekejserindens økonomiske forhold under de sidste år i Danmark oplyses det, at hun var afhængig af nådegaver fra det danske kongehus (s. 25). Det er ikke helt korrekt. På et

hemmeligt familieråd på Buckingham Palace sikrede kong George V, dronning Mary, enkedronning Alexandra og prinsesse Victoria, at enken på »Hvidøre« skulle oppebære en apanage på 10.000 pund. Men da man kendte Dagmars rundhåndethed over for nød-stedte hvidrussere, der bankede på hendes dør, måtte der ansættes en administrator for at forhindre, at den årlige understøttelse le:indigt blev formøblet. Valget faldt på den danske kommandør, senere viceadmiral, Amstrup, der røgtede sit hverv med omtanke og diskretion fra 1923 til hendes død i 1928. Ekskejserinden vidste intet om penge og havde aldrig behøvet at tage sig af den side af tilværelsen. I 1921 var det da også lykkedes hende at oparbejde en udækket gæld på 330.000 kr., som ØK og Landmandsbanken hæftede for med halvdelen til hver. Efter bankens fallit i 1922 harg ØK på gælden alene.

I indledningen skriver H. C. Clausen beskedent, at »denne bog ikke er en udførlig skildring af kejserinde Dagmar...« (s. 12). Alligevel fremtræder bogen som et interessant og velskrevet supplement i eksklusivt udstyr til den righoldige litteratur, der i forvejen findes om hendes omskiftelige liv.

Det undrer anmelderen, at E. E. P. Tisdalls bog »The Dowager Empress«, London 1957, ikke findes i litteraturfortegnelsen.

Henrik Bertelsen

ØKONOMISK OG SOCIAL HISTORIE

Chr. P. Fogtmann: *Det blev til De Bergske Blade*. (De Bergske Blades Fond, 1990). 254 s.

»De Bergske Blade« er dels fællesbetegnelse for en gruppe på seks provinsdagblade, dels firmanavn for disse blades udgiverselskab siden 1904.